

Љубиша Деспотовић*

Институт за политичке студије, Београд

Вања Глишин

Факултет политичких наука, Универзитет у Београду

АМЕРИЧКА МИЛИТАРИЗАЦИЈА ЕВРОПЕ НА ПОЧЕТКУ 21. ВЕКА КАО МАЛИГНА ЕКСПЛИКАЦИЈА КОНТИНУИТЕТА АНГЛОСАКСОНСКИХ ГЕОПОЛИТИЧКИХ ДОКТРИНА

Сажетак

У раду ћемо настојати да прикажемо континуитет англосаксонских геополитичких доктрина и стратегије америчког освајања и милитаризације источне и југоисточне Европе у временском континуитету од почетка Хладног рата до данас. Да бисмо разумели и адекватно одговорили на тему и предмет истраживања, уводни део рада посветићемо кључним англосаксонским геополитичким доктринама које су темељ америчке стратегије, унутрашњеполитичког устројства и спољнополитичког наступања. Потом ћемо анализирати хладноратовску поделу света како бисмо лоцирали примену геополитичких доктрина у америчком стратегијском наступању на евроазијском континенту и разлоге за прогресивну милитаризацију света. На крају ћемо анализирати савремене токове у међународним односима како бисмо указали на континуирану примену и иновирање

* Контакт: despotlj@stcable.net

англосаксонских геополитичких доктрина с посебним освртом на ефекте америчког деловања према Србији и српском народу.

Кључне речи: геополитика, милитаризација, Сједињене Државе, Европа, Балкан, Хладни рат

АНГЛОСАКСОНСКЕ ГЕОПОЛИТИЧКЕ ДОКТРИНЕ

Англосаксонско геополитичко учење развија се крајем 19. века у Великој Британији и Сједињеним Америчким Државама. Најзначајнији теоретичари на чијим радовима и идејама се темељи поменута геополитичка школа су Алфред Мехен, Хелфорд Џ. Макиндер и Николас Спајкмен. Током 20. века, изразито током светских ратова и глобалних промена, можемо да приметимо утицај и применљивост геополитичких доктрина које су обликовале спољнополитичко деловање Сједињених Држава.

Амерички адмирал и геостратег Алфред Мехен (*Alfred T. Mahan*, 1840–1914) је у својим геополитичким радовима посебан акценат ставио на проучавање и анализу значаја мора и поморске моћи држава. Мехен се сматра идеологом новог светског поретка *Pax Americana*, као и родоначелником поморске геостратегије. Основне постулате своје геостратегије изнео је у књизи „Утицај поморске силе на историју“ из 1890. године. Кључни појмови које он истиче су морски простор и поморске силе¹ (*sea power*), а суштински циљ јесте превласт над морским простором. С тим у вези, америчка морнарица је била „прва линија националне одбране (...) и најкориснији инструмент за подржавање америчке дипломатије и трговине“ (Kenedi 2003, 281).

Посматрајући просторни однос мора и копна, Мехен је савремене државе поделио у две категорије. Прву чине силе мора (*Sea power*), којој припадају таласократске државе, а другу категорију чине силе копна (*Land power*), односно телуократске државе. У овом односу снага Мехен предност

1 „Поморска сила је за Мехена посебан облик цивилизације који има све неопходне претпоставке за планетарно ширење, запоседање и остваривање светске превласти“ (Деспотовић 2012, 19).

даје таласократским државама истичући да је „морско царство без сумње светско царство“² и додаје да Америка има „поморску судбину“³.

Претња поморским силама и њиховим претензијама ка „светском царству“ је Русија, моћна континентална држава на евроазијском копну. Мехен је сматрао да снажне поморске земље, окупљене у коалицији око заједничког интереса, могу да спрече руски излазак на топла мора. С тим у вези, он је понудио *стратегију анаконде*, која је подразумевала овладавање ободним деловима азијског прстена од стране атланстичких структура и стезање чврстог обруча око евроазијског цина. Другачије речено, треба онемогућити Русију да контролише приобалне области, важне луке и морске пролазе, затим је све више притискати ка унутрашњости континента, према хладном северу, „чврстим загрљајем анаконде“ (Деспотовић и Јевтовић 2019, 19-20; Глишин 2019, 22-23).

Међутим, да би Америка постала велесила, Мехен указује на неколико кључних услова: „1) активна сарадња са британском поморском велесилом; 2) осујећивање немачких поморских претензија; 3) пажљиво праћење експанзије Јапана у Тихом океану и одупирање тој експанзији; 4) заједничке акције Европљана против народа Азије“ (Дугин 2004, 57-58). На испуњењу наведених услова Америка је марљиво радила током целог XX века.⁴

Сер Хелфорд Џ. Макиндер (*Halford J. Mackinder*, 1861–1947) јесте један од најистакнутијих геополитичара, чија је теорија *срца света* (*Heartland*) означила почетак теорија нове оријентације. У свом раду „Географска осовина историје“, изложивши своје виђење односа историје и географије, поставио је основе геополитичке теорије. Макиндер полази од тога да је историја стално надметање таласократских и

2 „Морске силе имају већи маневарски простор и могућност боље контроле глобалне комуникације.“ (Пророковић 2012, 66).

3 „Наведена „Manifest Destiny“ („Испољена судбина“) у првом ступњу се састоји од стратешке интеграције читавог америчког континента, а потом успостављања светске превласти“ (Дугин 2004, 56).

4 „Идеје адмирала Мехена послужиле су касније као теоријска подлога за формирање америчке доктрине ’свеprisутности’, ’окоживања’, ’запречавања’, ’обуздавања’ и ’балансирања’, држава евроазијског копна и СССР/Русије, као највеће силе унутар њега – у својеврсном обручу“ (Степић 2016, 101).

телурократских сила за светску превласт, а „кључ“ светске превласти је контролисање *Светског острва* (*World island*) – Азије, Европе и Африке. „У самом центру је ’географска осовина историје’ или ’осовински ареал’ (*pivot area*). Тај геополитички појам је географски истоветан са Русијом“. Затим следи појас који се „подудара са приобалним просторима евроазијског континента“ и представља „зону најинтензивнијег цивилизацијског развоја“ (Дугин 2004, 48) – *унутрашњи или периферни полумесец* (*inner or marginal crescent*). И крајња спољашња зона (географски и културно) у односу на „континенталну масу Светског острва“ јесте *спољашњи или острвски полумесец* (*outer or insular crescent*).

Макиндер је на основу наведене пројекције света, 1919. године представио „формулу“ која води ка успостављању светске лидерске позиције (Makinder 2009, 155): 1. *Ко влада источном Европом, влада Срцем копна*, 2. *Ко влада Срцем копна, влада Светским острвом*, 3. *Ко влада Светским острвом, влада светом*.

Унутрашњи полумесец је гранични простор између две противуречности – „копнених разбојника“ који су, према Макиндеровом мишљењу, „ауторитарни, хијерархични, недемократски и нетрговачки“ народ, и „поморских разбојника“, које карактерише демократичност и трговачка способност (Дугин 2004, 48-50). Историјски токови нам сведоче да први стално врше притисак из *Heartland*-а према периферији, док потоњи врше притисак на Светско острво из зоне Острвског полумесеца. Из наведеног можемо закључити да је унутрашњи месец најпокретљивија зона, предодређена за „развој цивилизација“ (Глишин 2019, 24-25).

Макиндер је, као англосаксонски стратег, указивао да би највећи изазов поморској моћи било стварање чврстог евроазијског савеза који би објединио јаке државе континенталног простора и њихове ресурсе. С тим у вези, он је упозоравао да Немачка, иако поражена у Првом светском рату, представља опасност која се огледа у историјској жудњи за надмоћном државом. Такође, потенцијална „осовина“ Берлин–Москва, коју је заговарао Карл Хаусхофер, представља претњу таласократским силама и њу на све начине треба осујетити.

На Версајској мировној конференцији, на основу Макиндрове геополитичке теорије, створен је *Санитарни кордон* од земаља централне и југоисточне Европе, чија је „наводна функција идеолошка заштита од 'црвене заразе' из Русије“ (Степић 2016, 195). Међутим, јасно је да је Макиндер утемељио основу англосаксонског геополитичког деловања које се манифестовало током XX века, стварајући Северноатлански савез окупљен око Сједињених Држава и спроводећи политику осујећивања сваке могућности формирања евроазијског блока и савеза Берлин-Москва. Дакле, „постојана русофобија Запада у XX веку није толико идеолошког колико геополитичког карактера“ (Дугин 2004, 51).

На учења Мехена и Макиндера надовезао се својим делима („Америчка стратегија у светској политици“ и „Географија света“) Николас Спајкмен (*Nicholas J. Spykman*, 1893–1943), трећи значајни англоамерички геополитичар. Спајкмен је, током проучавања Макиндрових радова, дошао до закључка да је значај *Heartland*-а прецењен, те је настојао да докаже геополитички значај приобалног простора евроазијског копна, тзв. *Rimland*-а. Супротно Макиндровим проценама, Спајкмен је сматрао да је *Heartland* „само потенцијални простор који све културне импULSE добија из приобалних зона и који у самом себи не носи никакву самосталну геополитичку мисију или историјски импулс“ (Дугин 2004, 63-64), а такође је био става да *Heartland* као регион „неће моћи да се уједини на бази моћне транспортне, односно комуникацијске инфраструктуре, те да, упркос изванредној одбрамбеној позицији, не би могао да се офанзивно надмеће са поморском силом Сједињених Држава“ (Килибарда 2008, 40). С тим у вези, Спајкмен је предложио измењену геополитичку формулу за „владање светом“: 1. *Онај ко доминира над Rimland-ом, доминира над Евроазијом*, 2. *Онај ко доминира над Евроазијом, држи судбину света у својим рукама*.

Разлика између Макиндрове и Спајкменове геополитичке формуле огледа се у „акцентовану географског простора као пресудног за управљање светом“ (Глишин 2019, 26). Док је за Макиндера пресудно Срце копна, као велика копнена тврђава, Спајкмен наглашава значај контактне зоне или зоне раздвајања између Срца копна и Спољашњег полумесеца. Та

велика тампон зона укључује земље источне и западне Европе, као и блискоисточне земље: Авганистан, Индију, Тибет, Кину и источни Сибир. Спајкменове идеје биле су основа за „стратегију окружења, која је резултирала пактоманијом у зони *Rimland*-а – *NATO* у Европи, *CENTO* у западној Азији и *SEATO* у југоисточној Азији, а *ANZUS* на Пацифику“ (Грчић 2000, 60).

Поред теорије о *Rimland*-у, Спајкмен је развио и „концепт интегрисане моћи“, сматрајући да је глобална доминација могућа само уколико се примени „принцип комбинованог приступа копненој и поморској моћи“. С тим у вези, прихватио је Мехенове ставове о јачању прекоморске логистике и изнео закључак да „САД морају да остваре своје присуство широм света инсталирањем поморске и ваздухопловне моћи у стратегијски кључним тачкама света како би биле у могућности да гарантују стабилност у свету“ (Зарић 2015, 28).

Спајкменов допринос атлантизму је веома значајан, а његова предвиђања и пројекције утицале су на најважније геополитичке процесе током XX века. Америчка (таласократска) победа у Хладном рату показала је исправност Спајкменових геополитичких ставова, те се он може сматрати и „архитектом светске победе либерално-демократских земаља над Евроазијом“ (Дугин 2004, 67).

ГЕОПОЛИТИЧКЕ АМБИЦИЈЕ И ГЕОСТРАТЕШКА НАДМЕТАЊА ВЕЛИКИХ СИЛА У ПЕРИОДУ ХЛАДНОГ РАТА

Хладни рат представља само један од периода нетрпељивости који су обележили двадесети век. Расцеп међу Савезницама јавио се и пре завршетка Другог светског рата, али је до пуног изражаја дошао у послератном периоду због различитог виђења будућности средње и источне Европе и Балкана. Објава „Хладног рата“ на релацији Стаљин-Черчил (*Joseph Stalin - Winston Churchill*) догодила се почетком 1946. године када је Черчил одржавши говор у Фултону 5. марта 1946. године изазвао бурне реакције у Совјетском Савезу.⁵

5 Винстон Черчил је рекао да је од Шћефина на Балтику до Трста на Јадрану повучена гвоздена завеса, те је то Јосиф Стаљин препознао као позив у рат. Погледати: New York Times, март 1946. <https://spiderbites.nytimes.com/1946/>

Међутим, почетак Хладног рата лоцирали бисмо тек након објаве Труманове доктрине (*The Truman Doctrine*) марта 1947. године и Маршаловог плана, који је уследио неколико месеци касније. Хари Труман (*Harry Truman*) је својим обраћањем послао јасну поруку целом свету, истичући борбу против тоталитарних режима који угрожавају слободне народе, подривају темеље међународног мира, а самим тим угрожавају и безбедност Сједињених Држава (*The Truman Doctrine 1947*). Основу Труманове доктрине, као и стратегије „обуздавања“ СССР-а, управо чине тезе Мехена и Спајкмена, а помоћ Грчкој и Турској био је пробни камен за Америчко деловање ван својих граница у постратном периоду и борба за испуњење својих економских, геостратешких и геополитичких интереса. У томе се огледа и мотив за формирање НАТО савеза 1949. године. Недвосмислен антикомунистички став председника Трумана имао је за циљ генерисање страха међу америчким становништвом како би свака будућа интервенција добила подршку народа. „Идеолошкој борби“ и сузбијању комунизма убрзо се придружио и економски план генерала Џорџа Маршала (*George Marshall*) који је подразумевао економску обнову Западне Европе. У овом сегменту, неопходно је напоменути да је пре Маршаловог плана, првобитно разматран план тадашњег министра финансија Хенрија Моргентауа (*Henry Morgenthau Jr.*) којим је Немачку требало деиндустријализовати, уништити јој руднике и инфраструктуру, те тако од ње створити искључиво пољопривредну земљу.⁶ Британски империјалиста Лео Амери (*Leo Ameru*) је упозоравао да ће „успешне силе бити оне које имају највећу индустријску базу“, тј. онај „народ који поседује моћ индустрије и моћ проналазаштва и науке биће у стању да порази све друге“ (Kenedi 2003, 226). То значи само једно: Немачку је требало онеспособити! Међутим, када су амерички стратеги увидели да Совјетски Савез убрзано шири свој утицај ка западу и да се шири изван граница континента, схватили су да је у борби против те експанзије неопходна снажна централноевропска земља, тј. Немачка. Тада је обустављен Моргентауов план и покренут је широко познат Маршалов план, који је подразумевао америчку економску помоћ за обнављање СР Немачке и целе западне Европе. На предлог Џорџа Кенана

6 „Програм за спречавање Немачке да започне III Светски рат“ означен је као „Строго поверљиво“ (Top secret) (Morgenthau 1945).

(George Kennan), Маршал је понудио и Совјетском Савезу учешће у „свеевропском програму опоравка“ који је, међутим, био смишљен тако да буде одбијен (Саундерс 2013, 37-38), што је додатно продубило јаз између два блока. Историчар Адам Улам (Adam B. Ulam) је истакао да је покретањем Маршаловог плана, Хладни рат ушао у фазу ратовања (Ulam 1973) о чему сведоче борбе за остварење утицаја у источној Европи на Блиском Истоку. Исти план био је усмерен и ка Југославији, која је уз наговор совјетског руководства првобитно одбила ту понуду и појачала сарадњу са источноевропским државама и Совјетским Савезом.

Сарадња са Истоком није дуго трајала, а сукоб Стаљина и Тита пружио је Западу нову шансу за успостављање контроле на балканском простору. У мају 1949. године Југославији је обећана економска помоћ Запада и пуна сарадња, а већ након неколико месеци отпочела је реализација договора у виду првих кредита и испоруке индустријске опреме. То је допринело учвршћивању Титовог режима и стабилизацији привреде у Југославији (Трипковић 2018, 154-159). У наредном периоду, југословенско вођство је направило еквидистанцу према оба блока, настојећи да задржи независан положај. Западу је то одговарало из више разлога. Посматрајући балкански *геополитички чвор* у историјском континуитету од 1918. године, можемо да закључимо да се важан разлог формирања јужнословенске земље огледао у спречавању потенцијалног германског продора ка истоку (северозапад-југоисток). Потом педесетих година југословенско прихватање америчке економске и привредне помоћи покушај је преоријентације Титовог режима ка западу што би у посматраном оквиру баражирало пут совјетском продору ка топлим морима (североисток-југозапад). И на крају, независан положај Југославије у зони контакта два блока била је повољна околност за америчке активности у приобалном простору евроазијског копна – *Rimland-и*.

У наставку је важно указати на битне елементе *стратегије задржавања* око којих су вођене дебате у америчким круговима. Наиме, требало је одмах након рата Москви дати до знања које то регионе Сједињене Државе не смеју препустити непријатељу. Јачање војно-индустријског

комплекса разматрано је као први елемент задржавања. Међутим, Кенан је сматрао да је основа за дугорочну политику задржавања програм америчке економске помоћи државама Европе и Јапана, те одржање Велике Британије, Немачке, средње Европе и Јапана у западном табору и јачање њихове снаге, што би проузроковало трајну инфериорност Совјетског Савеза (Kenedi 2003, 422-427). Наведене регије према Кенановом мишљењу нуде повољне климатске услове, индустријску снагу, људске капацитете и традицију што је добар предуслов за покретање „амфибијске моћи“ (Gaddis 2005, 29) у случају угрожености америчке националне безбедности. Дакле, економском зависношћу, државе у наведеним регијама требало је задржати у западном блоку и покренути их на акцију када је то у интересу САД. Имајући у виду претходно наведено, геополитички и геостратешки интереси Сједињених Држава били су контрола контактних тачака са Совјетским Савезом које су уједно биле и простор одбране западног блока. С тим у вези, борба око контроле Грчке, Турске и Југославије била је итекако значајна у зони контакта два блока.

Геополитичка конфронтација два војнополитичка савеза НАТО на западу и Варшавски пакт на истоку, обележила је период до краја Хладног рата. Одмеравање снага дипломатским средствима, трком у наоружању, свемиру и нуклеарном програму, економским и привредним иновацијама, психолошким ратовањем и манипулацијом, војним интервенцијама у кризним подручјима на маргини блокова, указивало је на геостратешку борбу с циљем преузимања контроле над судбином света. За Сједињене Државе, поред НАТО-а, значајну улогу имали су и војно-политички савези са азијским и пацифичким државама у зони *Rimland-a* – *CENTO* и *SEATO*. Први је имао значајну улогу у спречавању совјетског утицаја на Блиском Истоку и приступа нафтоносној зони Персијског залива. Потоњи је своју улогу испуњавао у југоисточном делу Азије, спречавајући утицај Совјетског Савеза и Кине на том делу континента, одржавањем регионалне безбедности и очувањем интереса САД.

У периоду од шездесетих година долази до битних промена у међународним односима. Идеолошки раскол између Совјетског Савеза и Кине, попуштање односа између СССР и Сједињених Држава, као и промена америчког

антагонистичког става према Кини. Ричард Никсон (*Richard Nixon*) је након Вијетнамског рата схватио да су спровођене мере према Кини биле контрапродуктивне, због чега је покренуо политику попуштања односа са Кином – детант. Након Кубанске кризе и успостављене „вруће“ линије између Вашингтона и Москве, дошло је и до низа споразума о *пролиферацији* (контроли наоружања). Међутим, „позитивни процес попуштања“ праћен је „све интензивнијим процесом прогресивне милитаризације“ света (Pavić 1977, 251). Разлози за прогресивну милитаризацију су многи, а резултат је био способност обе силе да збришу једна другу (*MAD – Mutually Assured Destruction*). Поред прогресивне милитаризације код куће, велике силе су увиделе и значај прекоморског транспорта што ће проузроковати милитаризацију светског мора и енергетски важних регија. Мехенова доктрина истиче значај мора и прекоморских база за стварање доминантне светске силе, отуда појачана милитаризација и ван државних граница. Запажена је и милитаризација земаља у зони *Rimland*-а од Источне Европе до Јапана, као и зона ван директне опасности попут Латинске Америке (зона острвског полумесеца). Државе у којима постоје нерешена територијална питања, нестабилни политички системи, социјална несигурност и терор, биле су фактор појачане милитаризације. Нестабилности су најчешће генерисане на маргинама *Heartland*-а (Макиндерова доктрина) не би ли се што више црпела моћ Совјетског Савеза до потпуног краха. Иако парадоксално, милитаризација је јачала у „време детанта и због детанта и преговора о разоружању“ будући да се детант и преговори „могу ослањати само на респектабилну снагу“ (252-253). У том светлу, Радован Павић је представио *доктрину тоталне милитаризације* која ће извршити кулминацију дотадашњих геостратешких доктрина, прошириће сферу деловања на зону острвског полумесеца и тиме ће сузити геостратешку сенку. Специфичност наведене доктрине огледа се у томе што не води рачуна о политичко-економском попуштању, већ јача своје снаге у позадини. Резултат таквог поступања је прогресивна милитаризација, будући да је „политика попуштања за обе силе прихватљива само са позиције јачања војне снаге“ (259-261).

Трка у наоружању посебно је погодила Совјетски Савез, који је улагао огромна средства како би достигао Сједињене Државе. То је и био циљ америчких стратега, довести противника до банкрота, што је убрзано почело да се остварује за време Брежњева (*Leonid I. Brezhnev*) и његовог програма за наоружање. Дакле, глобална алтернатива капитализму, требало је да буде социјализам, што је изискивало додатне напоре и трошкове како би одговорили на изазове капиталистичког привредног система. Посматрајући мултидимензионално капацитете моћи, јасно је да је СССР улагао једино у војну моћ, мислећи да ће тако маскирати недостатке у политичкој, привредној и друштвеној моћи. „Стратегију контрирања“ у Трећем свету, која је подразумевала подршку снагама отпора, Збигњев Бжежински (*Zbigniew K. Brzezinski*) је почео да примењује пре совјетске инвазије на Авганистан (*Vestad* 2008, 441-444), а сценарио који је уследио након те инвазије демаскирао је све совјетске слабости што је резултирало привредним и економским крахом Совјетског Савеза.

Судбина југословенске државе није била повољна. Међународни фактор и глобална политичка дешавања утицали су на будућност балканских држава и њихово место на геополитичкој мапи прерасподеле сфера утицаја. Постоји низ фактора који су утицали на разбијање друге Југославије, међутим, у тим догађајима међународни односи су били пресудни. Уједињењем Немачке и разбијањем Совјетског Савеза, Југославија губи своју улогу у међународним односима, свој *raison d'être* из 1918. године. Силе попут Британије и Француске нису више биле заинтересоване за балканску државу, будући да су пристале на уједињење Немаца и победиле у Хладном рату против Совјета. Француска је „лако направила избор између моћног немачког савезништва у изградњи грандиозног европског пројекта и лојалности својим старим, сиромашним, балканским савезницима“ (Ковић 2018, 611). Другачије речено – тријумфом Запада и успостављањем униполарног система међублоковска улога Југославије губи на значају⁷, те Балкан поново постаје „простор геополитичке прекомпозиције и надметања блискоисточних сила, средње Европе, као стратешког дела Запада и источног утицаја, који

7 Југославија је постала непотребна за виталну безбедност САД (*Vudvord* 1997, 108).

је у том тренутку био у константном повлачењу“ (Гајић 2015, 239-240). Југославија више није била потребна Сједињеним Државама, али балканске државе као подељени субјекти итекако јесу. Амерички трабанти на Балкану били су фактор нове дестабилизације с циљем потпуне деструкције српских земаља и српског народа који је у зони *Rimlanda* лоциран као „мали Руси“ и потенцијални териториј за повратак Русије и њеног утицаја. Генерисани грађанско-верски ратови и НАТО агресија на СР Југославију по ко зна који пут потврђују тезу о томе да је Балкан простор *негованог хаоса и жртва изгубљене равнотеже страха* (Видојевић 2000, 101-133).

Крај Хладног рата који је, према веровању многих, требало да означи почетак мира, стабилности, нове сарадње и помоћи земљама у развоју, није испунио очекивања. Председник Буш (*George Bush*) најавио је нову еру мултилатерализма, коју је његов син непуних десет година касније одбацио својом политиком америчког унилатерализма. То је значило да „крај историје“ (Фукујаме 2002) није наступио, да светски систем заснован на либерално-демократским вредностима није устоличен, већ је отворена нова етапа „сукоба цивилизација“ (Хантингтон 2000) која ће потресати свет.

КОНТИНУИТЕТ АНГЛОСАКСОНСКИХ ГЕОПОЛИТИЧКИХ ДОКТРИНА – ИМПЛИКАЦИЈЕ НА ИСТОЧНУ И ЈУГОИСТОЧНУ ЕВРОПУ НАКОН ХЛАДНОГ РАТА

Простор источне и југоистичне Европе не губи на значају ни у данашњем глобалном и регионалном односу снага, управо из разлога којима нас уче класична геополитичка учења англосаксонске школе указујући на специфична геополитичка обележја поменутог простора. Сједињене Државе искористиле су свој успех у Хладном рату да додатно американизују Европу и тиме „Западни зид“ (Живен 2019) очувају и ојачају. Како је совјетска претња ојачала везе између западноевропских држава, уједно их је мотивисала да се придруже НАТО-у и своју безбедност очувају у оквиру савеза. Хладноратовска дешавања допринела су „учвршћивању *евроатлантизма* као спољнополитичког дискурса и својеврсног геополитичког

концепта“ (Пророковић 2018, 79), али је војна и економска зависност западноевропских земаља од моћи САД учинила те односе „асиметричним“. Колега Душан Пророковић закључује да је изражена асиметрија допринела да *евроатлантизам* заправо постане продужена рука атлантизма (79).

Сједињеним Државама је успех у Хладном рату улио осећај месијанства и предодређености за глобално вођство и уређење света по сопственим мерилима. Ову *идеју изузетности* представимо кроз глобалистички концепт *геополитике деструкције*, према коме она представља „идеолошко-политички концепт (кондензован у тријади појмова: *глобализам, глобализација, нови светски поредак*) потчињавања света интересима САД-а и атлантистичке геополитичке парадигме, реализован кроз процесе делимичне или потпуне девастације државних, националних, идентитетских, институционалних, економских, културних, научних, образовних, војних, религијско-конфесионалних и територијалних капацитета нација које су означене као мета њиховог разорног деловања. Понекад су читави региони или пак простори били изложени свирепом дејству концепта геополитике деструкције. Овакав доктринарно-идеолошки концепт наметао се прво у форми прикривеног облика 'пријатељске глобализације' и утеривања у стандарде неолибералне форме економске размене (пљачке), а у случају његовог одбијања или пружања превеликог отпора државе-субјекти оспоравања таквих 'правила игре' егземплярно су кажњаване агресивним облицима политичких и економских санкција, па на крају и мерама бруталне војне одмазде“ (Деспотовић 2015, 65). Представљени геополитички концепт Сједињене Државе су почеле да реализују већ деведесетих година, а резултате такве политике можемо видети од источне Европе, преко Балкана до Блиског истока и северне Африке.

Политика ширења НАТО пакта по завршетку Хладног рата указује да западне земље, пре свега Сједињене Државе, имају за циљ стављање постсовјетског простора под таласократску контролу, и то: стварањем Макиндеровог *санитарног кордона*, пружањем Мехенове *анаконде*, овладавањем *Римлендом* и потискивањем Русије дубоко ка унутрашњости континента (Глишин 2019, 67). Наведено недвосмислено указује на тежњу

ка стицању глобалне хегемоније, коју су неоконзервативци Роберт Кејган (*Robert Kagan*) и Вилијам Кристол (*William Kristol*) назвали „доброћудном глобалном хегемонијом“ (Трифковић 2017, 28), а чије обресе можемо видети у војним интервенцијама и појачаној милитаризацији зоне *Римленда* од завршетка Хладног рата до данас. Америка је легитимитет својим наступањима широм планете обезбедила реториком о заштити људских права и ширењу демократије, као и Документима, Стратегијама и Водичима које су усвајале администрације последњих две деценије.

Колега Миломир Степић указао је на четири смера евроатлантског, таласократског продора и то *северним краком* у Пољску и прибалтичке републике бившег СССР, *средишњим коридором* у Чешку, Словачку, Мађарску и покушајима привлачења Белорусије и Украјине, *балканском трасом*, интересно пристрасним војно-политичким ангажманом, стационарањем трупа САД и НАТО на кључним позицијама, те војним запоседањем готово свих држава насталих из „геополитичке транзиције“ простора бивше СФРЈ и *црноморско-кавказско-каспијским краком* ка јужним границама Русије и узаврелој етно-контактној зони православља и ислама, директно у средиште *Heartlanda* (Степић 2016, 411). Бивши амерички дипломата и професор Николас Бернс (*Nicholas Burns*) изјавио је 2016. године да је у „виталном америчком интересу да НАТО савез распореди трајне војне снаге у Пољској, у прибалтичким републикама, у региону Црног мора и на Арктику“ (Трифковић 2017, 36). Милитаризација Европе има свој континуитет, али се од Украјинске кризе недвосмислено дешава прогресивна милитаризација и појачано присуство америчких трупа у централној и источној Европи. Украјина је за Сједињене Државе важна као „офанзивно-одбрамбени бедем који ће војни потенцијал САД и НАТО-а примаћи на само 400 до 500 км до Москве“ (Деспотовић 2015, 67). Украјинска криза изазвала је да се отворе нови командни центри широм источне Европе, што је почетак милитаризације дуж зоне *Римленда*. У светлу јачања „регионалне безбедности“, како је кодирају у америчким круговима, почеле су активније да се изводе заједничке војне вежбе наомак руске границе. Војна вежба под називом „Спој трозупца“ одржана крајем 2018. године највећа

је војна вежба од завршетка Хладног рата, чиме се приказује снага, способност и спремност на заједничко деловање чланица НАТО. Милитаризација Пољске траје годинама уназад, Сједињене Државе врше испоруку оружја, борбених возила и авиона, као и ракетних система надомак руских градова. Почетком 2019. године амерички потпредседник посетио је Варшаву и том приликом потписан је низ споразума који би у наредних неколико година требало додатно да милитаризују Пољску, што би, како је изјавио пољски министар одбране Мариуш Блашчак (*Mariusz Blaszczak*), „осигурати источно крило НАТО“ (Пављенко 2019). Размештањем „ЕвроПРО“ система у Пољској и Румунији војне структуре НАТО додатно се примичу руским границама.

Војна вежба НАТО под називом „Бранилац Европе“ планирана је за 2020. годину, што ће резултирати највећим премештањем америчких трупа од деведесетих година и самим тим јачањем њених снага на европском тлу. Начелник Генералштаба Оружаних снага Русије Валериј Герасимов (*Valery Gerasimov*) у децембру 2019. године опомиње да су вежбе НАТО у источној Европи „припрема за сукоб великих размера“ и да Русија „има статус противника у доктринарним документима Брисела“ (Спутник 2019). За одржавање снага у зони контроле Русије, њених потенцијални стратешких партнерстава са западноевропским земљама (осовина Париз-Берлин-Москва), могућност ширења утицаја на постсовјетски простор и слично, важна је и „Иницијатива три мора“ која има за циљ повезивање држава од Естоније до Хрватске, чинећи тако *санитарни кордон* у новом контексту. Повезивање Балтичког, Јадранског и Црног мора указује на стварање *intermarium-a*, тј. међуморја којим Сједињене Државе теже да изолују Русију. Циљ Вашингтона је да санитарним кордоном у међуморју држи „на кратком ужету“ Немачку и целу ЕУ у што ефикаснијем блоку изолованости и конфронтираности према Руској Федерацији и Евроазији (Петров 2009, 77). Наведени примери јасно указују на геополитичко и геоекономско јачање „Западног зида“ утемељеног на англосаксонским геополитичким доктринама.

Простор Балкана је и на почетку 21. века веома важан за даљи атлантистички продор ка *Сриу копна*. Стога, *Балкан је за*

Сједињене Државе посебно важан, те су оне настојале да на овом простору након Хладног рата остваре неколико циљева. *Прво* – искористити економско и војно посустајање и геополитичку дефанзиву Русије за запоседање кључних стратешких простора Балкана и дугорочније спречавање Руске Федерације да се врати у, за њу, другу по значају виталну геополитичку зону (примарна је простор земаља бившег СССР-а). *Други* циљ је успоравање геоекономског и геополитичког повратка СР Немачке на просторе Украјине, Подунавља и Балкана. *Трећи* је подстицање ривалства парцијалних геополитичких интереса појединих чланица Европске уније (Велике Британија, Француска, Италија, Шпанија, Немачка и сл.) ради њихове лакше контроле и обуздавања, како ЕУ не би израсла у опасног економског и геополитичког ривала Америке. И *четврти* циљ се односи на убрзани пријем земаља с простора југоисточне Европе и западног Балкана у евроатлантске интеграције. (Деспотовић 2012, 121).

Од 1999. до 2017. године НАТО пакту се прикључило 13 чланица, од Естоније на северу до Бугарске на југу, чинећи тако један ланац којим евроатлантске силе контролишу источну Европу и западну обалу Црног мора. Такође, балкански излаз на Јадранско, Јонско и Егејско море стављен је под контролу Западних сила. Атлантистичке структуре, поред *средњоевропског залеђа Балкана* (Аустрија, Мађарска, Чешка и Словачка) и наведеног акваторија, контролишу и балканску *политичко-географску екстензију* која се преко Турске простире према Блиском истоку (Деспотовић 2017, 139). Српски фактор, као традиционално руски пријатељ и савезник изолован је у „срцу“ Балкана, уз настојања да се што више ослаби и истргне из руског видокруга. Чињеница је да се „амерички мостобран“⁸ шири ка „непријатељском“ простору, заузимајући све значајније геополитичке тачке у циљу изоловања „континенталног медведа“ и спречавања потенцијалне евроазијске континенталне сарадње, тзв. „осовине Берлин–Москва“ (Глишин 2019, 69).

Географско ширење Северноатлантског пакта на земље Балкана и постављање војних база на Балканском полуострву

8 „Европа је најбитнији геополитички мостобран на евроазијском континенту“ (Бжежински 2001, 57).

Миломир Степић види као стварање „интегралног балканског геополитичког и геостратегијског лука“ атлантизма, сачињеног из северозападног и југоисточног сегмента. Оба смера имају исходиште у „геополитички и геостратегијски кључним областима Балкана: северозападни у 'Динарској тврђави', а југоисточни у централној области Балканског полуострва, тј. у самом његовом средишту – 'балканском језгру'. 'Кичма' балканског геополитичког и геостратегијског лука формирала се од читавог низа упоришта, база, полигона и других инсталација, за САД и НАТО лако доступних како из Јадранског и Егејског басена (акваторије, луке и аеродроми у приобаљу или на острвима), тако и из Панонске низије (геостратегијска 'панонска лепеза' коју је по окончању Хладног рата од ВУ преузео НАТО)“ (Степић 2012, 105).

Оно што највише забрињава јесу актуелни токови од Косова и Метохије до Црне Горе који имају за циљ потпуно слабљење српског фактора на Балкану. Распарчавање српских земаља и расрбљивање српског народа процес је који траје, а тренутна дешавања јесу домина у већ изазваном домино ефекту. Све геополитичке претензије и територијалне аспирације глобалних, регионалних и локалних актера српском геополитичком положају предодређују *фрагментираност* као обележје које ће бити коришћено као „фактор нове дестабилизације овог подручја“ (Деспотовић 2019, 90-91), према потреби великих сила, особито Сједињених Држава. Реч је, дакле, о „могућем активирању потенцијалних геополитичких жаришта у Србији (Косово и Метохија, Војводина, Рашка област, Бујановачко-прешевска област, Тимочка крајина и Топлички крај) или ван ње (позиција Срба у Црној Гори, Македонији, Албанији, Босни и Херцеговини и Хрватској), што би још једном покренуло *историјски точак* патње и страдања са несагледивим последицама по српски народ и државу“ (Глишин 2019, 127).

ЗАКЉУЧАК

У светским експертским круговима полемише се о опадању моћи Сједињених Држава. Томас Барнет (*Thomas Barnett*), амерички стратег и геополитичар, указује да

„Америка није у стању да буде глобални лидер: сувише је дискредитована у иностранству, има премало ресурса код куће и премало воље“ (Barnett 2012). Иако споља изгледа „савршено безбедна, Америка је на почетку XXI века изнутра кренула путем културног и моралног самоуништења“ (Трифковић 2017, 52). Међутим, без обзира на наведено, САД још увек успевају да одрже кључне зоне на граници са Русијом, ширењем НАТО-а, инсталирањем војне инфраструктуре, база и ПРО система, изазивањем сукоба ниског интензитета и мешањем у унутрашњу политику земаља на полупериферији. Зона источне и југоисточне Европе је у највећој мери под контролом Америке, а потенцијални руски повратак покушавају на све могуће начине да спрече, најосетливије на Балкану, деструкцијом Срба и српских земаља. Подршком агресивним суседима, окупацијом српске територије Косова и Метохије, изградњом модерно опремљене војне базе *Бондстил*, урушавањем политичког, економског, привредног и војног система Србије, Сједињене Државе су учврстиле *стратегијски лук* на Балкану. С друге стране, Србија се налази у вишегодишњој тегобној и суморној борби на путу ка Европској унији, а знајући какве нам услове Запад намеће, с правом се питамо да ли је реч о *Дугом путовању у Јевропу и/или покушају цивилизацијске конверзије српског народа?*

ЛИТЕРАТУРА

- Arne, Vestad. 2008. *Globalni Hladni rat*. Beograd: Arhipelag.
- Barnett, Thomas. 2012. „The New Rules: Globalization in a Post-Hegemonic World.“ *World Politics Review*. <https://www.worldpoliticsreview.com/articles/11845/the-new-rules-globalization-in-a-post-hegemonic-world>.
- Bžezinski, Zbignjev. 2001. *Velika šahovska tabla*. Podgorica: CID. Banja Luka: Romanov.
- Видојевић, Зоран. 2000. „Глобализација насиља и агресија на СР Југославију.“ *Зборник Матице српске за друштвене науке*: 101–133.

- Vudvord, Suzan. 1997. *Balkanska tragedija – haos i raspad posle Hladnog rata*. Beograd: Filip Višnjić.
- Gaddis, L. John. 2005. *Strategies of Containment: A Critical Appraisal of American National Security Policy during the Cold War*. New York: Oxford University Pres.
- Гајић, Александар. 2015. *У вртлогу транзиције: Србија у савременом свету (2005–2015)*. Београд: Институт за европске студије.
- Глишин, Вања. 2019. *Балканска геополитичка парадигма*. Сремски Карловци: ип Каирос.
- Гросувр, Анри. 2014. *Париз, Берлин, Москва*. Нови Сад: Фондација достојанство.
- Grčić, Mirko. 2000. *Politička geografija*. Beograd: Geografski fakultet.
- Деспотовић, Љубиша. 2012. *Српска геополитичка парадигма*. Сремски Карловци: ип Каирос.
- Деспотовић, Љубиша. 2015. *Геополитика деструкције*. Сремски Карловци: ип Каирос.
- Деспотовић, Љубиша. 2017. *Глобализација и геополитика идентитета*. Сремски Карловци: ип Каирос.
- Деспотовић, Љубиша. 2019. *Геополитика Светосавља: српско национално питање у историјском распону од кристене до природне Србије*. Сремски Карловци: ип Каирос.
- Деспотовић, Љубиша, и Јевтовић, Зоран. 2019. *Геополитика медија*. Сремски Карловци: ип Каирос. Нови Сад: Култура – Полиса.
- Дугин, Александар. 2004. *Основи геополитике*, књига I. Зрењанин: Екопрес.
- Живен, Ерве. 2019. *Западни зид није пао*. Нови Сад: Нова Европа.

- Зарић М. Иван. 2015. „Класичне евроатлантске геополитичке теорије: релевантност на почетку 21. века.“ У: „Геополитички положај Србије и Балкана између Евроатлантизма и Евроазијства“, ур. Љубиша Деспотовић и Александар Гајић, посебно издање. *Култура полиса* (XII): 23-39.
- Kenedi, Pol. 2003. *Uspon i pad velikih sila: ekonomska promena i ratovanje od 1500. do 2000. godine*, drugo izdanje. Podgorica: CID.
- Килибарда, Зоран. 2008. *Основе геополитике*. Београд: Службени гласник.
- Ковић, Милош. 2018. „Срби и југословенска идеја.“ У: *Историја једне утопије*, књига II. Београд: Catena Mundi.
- Makinder, Helford. 2009. *Demokratski ideali i stvarnost: studija politike obnove*. Beograd: Metaphysica.
- Matloff, Maurice. 1994. *Strategic Planning for Coalition Warfare 1943-1944*. Washington D.C.: Center of Military History United States Army.
- Morgenthau, Henry. 1945. *Germany is our problem*. First Edition. New York: Harper & Brothers Publishers. *New York Times*.
- Pavić, Radovan. 1977. „Militarizacija svijeta i globalno-geostrateške doktrine u doba detanta.“ *Politička misao*, 14 (2): 251-265.
- Пављенко, Сергеј. 2019. „Америка наоружава Пољску и гура је у сукоб са Русијом.“ <https://www.in4s.net/amerika-naoruzava-poljsku-i-gura-je-u-sukob-sa-rusijom/>.
- Петров, Валерий. 2009. *Очерки русской геополитики*. Москва: Троица.
- Пророковић, Душан. 2012. *Геополитика Србије*. Београд: Службени гласник.
- Пророковић, Душан. 2018. „Поглед на Србију из оквира евроатлантизма као геополитичког концепта: зашто српски интереси нису подударни са америчким циљевима?.“ *Политика националне безбедности* 14 (1): 73-88.

- Саундерс С., Франсис. 2013. *Хладни рат у култури: ЦИА у свету уметности и књижевности*. Београд: Досије студио.
- Степић, Миломир. 2012. *Косово и Метохија: постмодерни геополитички експеримент*. Београд: Институт за политичке студије.
- Степић, Миломир. 2016. *Геополитика: идеје, теорије, концепције*. Београд: Институт за политичке студије.
- Спутник. 2019. „Руски генерал: НАТО се спрема за велики војни сукоб.“ 18.12.2019.<https://rs.sputniknews.com/rusija/201912181121355693-ruski-general-nato-se-sprema-za-veliki-vojni-sukob/>.
- Трипковић, Ђоко. 2018. „Спољни фактори и политичка кретања у Југославији 1945–1955.“ У: *Историја једне утопије*, књига II. Београд: Catena Mundi.
- Трифковић, Срђа. 2017. *Континуитет хладног рата*. Београд: Геополитика.
- The Truman Doctrine*. President Harry S. Truman's Address before a Joint Session of Congress. March 12, 1947. <http://courses.kvasaheim.com/common/docs/truman.pdf>.
- Ulam, Adam. 1973. *Expansion and Coexistence: A History of Soviet Foreign Policy, 1917-73*. New York: Praeger.
- Fukuјama, Frensis. 2002. *Kraj istorije i poslednji čovek*. Podgorica: CID.
- Хантингтон, Самјуел. 2000. *Сукоб цивилизација*. Подгорица: ЦИД.

Ljubiša Despotović

Institute for Political Studies, Belgrade

Vanja Glišin

Faculty of Political Sciences, University of Belgrade

**AMERICAN MILITARIZATION OF EUROPE AT
THE BEGINNING OF THE 21ST CENTURY AS A
MALIGNANT EXPLICATION OF THE CONTINUITY OF
ANGLO-SAXON GEOPOLITICAL DOCTRINE**

Resume

In this work, we will seek to show the continuity of Anglo-Saxon geopolitical doctrines and the strategy of American conquest and militarization of Eastern and Southeastern Europe in a time continuity from the beginning of the Cold War to the present. In order to understand and adequately respond to the topic and subject of the research we will devote the introductory part to the key Anglo-Saxon geopolitical doctrines that underlie American strategy, internal political organization and foreign policy. Then we will analyze the Cold War division of the world in order to locate the application of geopolitical doctrines in American strategic emergence on the Eurasian continent and the reasons for the progressive militarization of the world. Finally, we will analyze contemporary developments in international relations to indicate the continued application and innovation of Anglo-Saxon geopolitical doctrines with particular reference to the effects of American action on Serbia and the Serbian people. Although outwardly “perfectly secured America has embarked on the path of” cultural and moral destruction “at the beginning of the 21st century. Nevertheless, the United States is still managing to maintain key zones on the border with Russia, expanding NATO, installing military infrastructure, bases and PRO systems by causing low-intensity conflicts and interfering in the domestic politics of countries in the hemisphere. The zone of Eastern and Southeastern Europe is largely under American control and potential Russian returns are trying in every possible way to prevent, most notably in the Balkans, the destruction of

Serbs and Serbian countries. By supporting aggressive neighbors, occupying the Serbian territory of Kosovo and Metohija, building a modern-equipped Bondstil military base, destroying Serbia's political, economic, economic and military systems the United States has strengthened its strategic port in the Balkans. Serbia, on the other hand, has been in a difficult and gloomy struggle for many years on its way to the European Union, and knowing what conditions the West imposes on us, we are right to wonder whether it is a "Long Journey in Europe and / or an Attempt at Civilization for the Conversion of the Serbian People" ?

Keywords: *geopolitics, militarization, United States, Europe Balkans, Cold War, Serbia*

* Овај рад је примљен 14. септембра 2020. године, а прихваћен за штампу на телефонском састанку Редакције, 1. октобра 2020. године.